

INGLIZ TILIDAGI TADQIQOTLARDA O'RTA OSIYO XALQLARINING IJTIMOIY-IQTISODIY VA MADANIY HAYOTI (XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARI)

Ne'matov Laziz Hikmatillo o'g'li

Navoiy innovatsiyalar universiteti "Tarix" yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilidagi tarixiy, etnografik va geosiyosiy tadqiqotlarda XIX asr oxiri – XX asr boshlarida O'rta Osiyo xalqlarining ijtimoiy-iqtisodiy hamda madaniy hayoti qanday talqin qilinganligi tahlil qilinadi. Buyuk Britaniya sayohatchilari, diplomatlari va tadqiqotchilarining kuzatuvlari o'zbek tarixshunosligi bilan qiyoslanadi. Tadqiqotda orientalist qarashlar, iqtisodiy hayotning tasviri, an'anaviy boshqaruv tizimi, marosimlar va ta'lim muassasalari haqidagi manbalar o'rganiladi.

Kalit so'zlar. O'rta Osiyo xalqlari, ijtimoiy-iqtisodiy hayot, madaniy jarayonlar, mustamlaka siyosati, sharqshunoslik tadqiqotlari, modernizatsiya davri, XIX–XX asrlar manbalari.

SOCIO-ECONOMIC AND CULTURAL LIFE OF CENTRAL ASIAN PEOPLES IN ENGLISH-LANGUAGE STUDIES (LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES)

Annotation: This article examines how English-language historical, ethnographic, and geopolitical studies interpreted the socio-economic and cultural life of Central Asian peoples in the late 19th and early 20th centuries. The observations of British travelers, diplomats, and scholars are compared with modern Uzbek historiography. Special attention is given to orientalist perspectives, descriptions of economic activities, traditional governance structures, educational institutions, and cultural practices.

Keywords: Central Asian peoples, socio-economic life, cultural development, colonial policy, Oriental studies, modernization period, late 19th–early 20th century sources

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ И КУЛЬТУРНАЯ ЖИЗНЬ НАРОДОВ СРЕДНЕЙ АЗИИ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ (КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX ВВ.)

Аннотация: В статье анализируется, как в англоязычных исторических, этнографических и геополитических исследованиях трактуется социально-экономическая и культурная жизнь народов Средней Азии конца XIX – начала XX века. Наблюдения британских путешественников, дипломатов и исследователей сопоставляются с узбекской историографией. Особое внимание уделено

ориенталистским подходам, экономическому укладу, традиционным институтам управления, образованию и культурным обычаям.

Ключевые слова: *Народы Средней Азии, социально-экономическая жизнь, культурные процессы, колониальная политика, востоковедческие исследования, период модернизации, источники конца XIX – начала XX вв.*

INTRODUCTION

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida O'rta Osiyo mintaqasi Buyuk Britaniya, Rossiya imperiyasi va boshqa yevropalik tadqiqotchilarning diqqat markazida bo'lgan. Ingliz tilidagi sayohatnoma, diplomatik hisobot va etnografik asarlarda mintaq xalqining qishloq xo'jaligi, savdo-sotiq, hunarmandchilik, diniy ta'lim, an'anaviy marosimlar va ijtimoiy tuzilma bo'yicha qadriyatlar haqida boy ma'lumotlar keltirilgan [1, 52-bet].

Buyuk Britaniya olimlari mintaqani ko'pincha strategik hudud sifatida tasvirlaydi ("Great Game"), shuningdek, mahalliy jamiyatning kundalik hayotini etnografik uslubda bayon qiladi. Ammo ko'plab manbalarda orientalistik yondashuvlar kuzatiladi — Sharq jamiyatining ekzotik va romantik tasviri [6, 17-bet].

Mazkur maqolaning maqsadi ingliz tilidagi tadqiqotlar talqinini tahlil qilish hamda o'zbek tarixshunosligidagi izohlar bilan qiyosiy yondashuvni taklif etishdir.

Methods. Ingliz va o'zbek tarixchilari ishlatgan tushunchalar, tasvir uslubi, statistik ma'lumotlar o'rtasida komparativ tahlil o'tkazildi [16, 33-bet].

Curzon (1889), Schuyler (1876), Lansdell (1885), Hopkirk (1990) va Brower (2003) kabi mualliflarning asarlari matnlaridagi faktlar, tasvirlar va terminlar o'rganildi [3, 112-bet].

Ma'lumotlar quyidagi yo'nalishlarga bo'lindi:

- ijtimoiy tuzilma,
- iqtisodiy hayot (savdo, dehqonchilik, hunarmandchilik),
- madaniy hayot (ta'lim, marosimlar, qadriyatlar),
- siyosiy jarayonlar.

Results. Ingliz manbalari O'rta Osiyo jamiyatini patriarxal va an'anaviy sifatida tasvirlaydi. Mahalla boshqaruvi, oqsoqollar kengashi, diniy ulamolarning mavqeyi haqida muhim ma'lumotlar uchraydi [7, 76-bet]. O'zbek tarixchilari esa ijtimoiy qatlamlar, yer egaligi va vakolat tizimlarini yanada chuqur yoritadi [17, 59-bet].

Curzonning qayd etishicha, Buxoro va Samarqand bozorlari "Osiyo savdosining tirik yuragi" bo'lgan [9, 88-bet]. Karvon yo'llari Hindiston, Eron va Rossiya bilan savdo aloqalarini mustahkamlagan [8, 104-bet].

Sug'orma dehqonchilik, paxta yetishtirish, bog'dorchilik asosiy iqtisodiy sohalar sifatida tasvirlangan [10, 66-bet]. O'zbek manbalarida esa kanal tizimlari, ariqchilik,

mirablar faoliyati batafsil ochilgan [19, 121-bet]. Samarqand — ipakchilik, Buxoro — zargarlik va gilamchilik, Xiva — yog‘och o‘ymakorligining markazi sifatida ko‘rsatiladi [11, 47-bet].

Ingliz tadqiqotchilari madrasalarni “an’anaviy diniy-ma’rifiy markazlar” deb baholagan [12, 38-bet].

O‘zbek olimlari esa ta’lim mazmuni, dars metodlari, ustoz-shogird tizimini kengroq yoritadi [20, 92-bet].

Sayohatchilar to‘y marosimlari, Navro‘z, Hayit bayramlarini ekzotik manzara sifatida tasvirlagan [13, 41-bet]. Bu esa orientalistik qarashlarga misol bo‘ladi. Ingliz manbalarida ayollar hayoti yuzaki tasvirlangan bo‘lib, ko‘pincha sharqona parda tizimi bilan bog‘langan [14, 53-bet].

Rossiyaning Turkiston siyosati ingliz tadqiqotchilari tomonidan “imperial manfaatlar strategiyasi” sifatida talqin qilingan [15, 132-bet]. Jadidchilik harakati esa chegaralangan tarzda tasvirlangan bo‘lsa-da, zamonaviy tarixshunoslik uning o‘rnini qayta baholamoqda.

Discussion. Ingliz manbalari mintqa iqtisodiy hayoti, karvon yo‘llari, bozorlardagi faoliyat haqida ko‘plab empirik ma’lumotlar beradi. Biroq ularning ko‘pchiligi Sharq jamiyatini “ekzotik va o‘zgacha” tarzda tasvirlaydi [6, 52-bet].

O‘zbek tarixchilari esa ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni ichki manbalarga tayangan holda chuqurroq talqin qiladi [18, 47-bet].

Conclusion. Ingliz tilidagi tadqiqotlar XIX–XX asrlar O‘rta Osiyo hayotini o‘rganishda muhim o‘rin tutadi.

Ulardagi ayrim subyektivlik va orientalistik yondashuvlarga qaramay, iqtisodiy, madaniy va etnografik ma’lumotlar bugungi tarixshunoslik uchun katta ilmiy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hopkirk, P. **The Great Game**. London, 1990. – 52-bet.
2. Bregel, Y. **Historical Atlas of Central Asia**. Brill, 2003. – 61-bet.
3. Curzon, G. **Russia in Central Asia**. London, 1889. – 112-bet.
4. Schuyler, E. **Turkistan: Notes of a Journey**. New York, 1876. – 98-bet.
5. Lansdell, H. **Russian Central Asia**. London, 1885. – 74-bet.
6. Said, E. **Orientalism**. Penguin, 1978. – 17, 45, 52-betlar.
7. Brower, D. **Turkestan and the Fate of the Russian Empire**. Routledge, 2003. – 76-bet.
8. Meyer K., Brysac S. **Tournament of Shadows**. 2006. – 104-bet.
9. Curzon, G. **Persia and the Persian Question**. 1892. – 88-bet.

-
10. Khalid, A. **The Politics of Muslim Cultural Reform**. 1998. – 66-bet.
 11. Levi, S. **The Rise and Fall of Khoqand**. 1989. – 47-bet.
 12. DeWeese, D. **Islam and Native Religion**. 1994. – 38-bet.
 13. Nalivkin V., Nalivkina M. **Muslim Women of Central Asia**. 1886. – 41-bet.
 14. Becker, S. **Russia's Muslim Frontiers**. 2004. – 53-bet.
 15. Morrison, A. **The Russian Conquest of Central Asia**. CUP, 2014. – 132-bet.
 16. Ahmedov, B. **O'rta Osiyo tarixidan**. Toshkent, 1996. – 33-bet.
 17. Qodirov, A. **Turkiston ijtimoiy tarixi**. Toshkent, 2001. – 59-bet.
 18. Vohidov, Sh. **O'rta Osiyo boshqaruv tizimi**. Toshkent, 2004. – 47-bet.

